

konačno povjerovao u tu istinu religije, moramo mu početi priopćavati život, nadu, obnovu, duhovnost, žrtvu. Nasuprot idolima i ideologijama, kršćani su pozvani da samosvojno žive opraštanje, dobrotu, osjećaj za ljudsku osobu, onostranost, pobjedu nad smrću. Sučelice bogatstvu neka budu svjedoci siromaštva; sučelice erotizmu neka budu svjedoci čistoće; sučelice nasilju neka budu svjedoci mira; sučelice moći vlasti neka budu svjedoci služenja. Ukratko, da postanu toliko različiti od svijeta da taj svijet nezadrživo privuku. Ne sa svrhom da ga promijene - jer to žele svi svjetovni pokreti - nego da spase svijet. Zacijelo, najprije Kristovom žrtvom, a tek onda svojom patnjom što su tako malo dobri kršćani“ (str. 81).

Kao prava riječ u pravo vrijeme, *Budućnost religije* Jakova Jukića, *de profundis* sadašnjeg trenutka Crkve u hrvatskom narodu, doziva ništa manje nego nacionalnu Sinodu.

Špiro Marasović

UVOD U KATOLIČKU LITURGIJU

Adolf Adam, *Uvod u katoličku liturgiju*, Hrvatski institut za liturgijski pastoral, Zadar 1993, 420 str.

Drugi vatikanski sabor početke svoga zasjedanja s pravom je posvetio raspravi o obnovi i gajenju liturgije, svjestan da je "liturgija vrhunac ka kojemu teži djelatnost Crkve, i ujedno izvor iz kojega proističe sva njezina snaga". Jer, "iz liturgije, osobito iz euharistije, kao s izvora, izlijeva se na nas milost te se s najvećim uspjehom postizava ono posvećenje ljudi i proslava Boga u Kristu, prema čemu se, kao prema svojoj svrsi, stječu sva druga djela Crkve" (SC 10).

"Da se postigne takav potpuni uspjeh", to jest da bi liturgija zaista i postala taj "vrhunac" i "izvor" snage Crkve, "potrebno je da vjernici pristupaju k svetoj liturgiji s pravim raspoloženjem duše" (SC 11), a to će moći tek onda ako ih "pastiri duša... pravilnim odgojem... privedu k onom punom, svjesnom i djelatnom učešću kod liturgijskih obreda koje traži sama narav liturgije i na koje kršćanski narod... snagom krštenja ima pravo i dužnost" (SC 14). Stoga Sabor, naglašava nužnost liturgijskog odgoja vjernika, da bi oni mogli u liturgiji djelatno i plodonosno sudjelovati (SC 19). Da bi pak svećenici mogli vjernike ispravno liturgijski usmjeravati, potrebno je da oni sami budu prožeti duhom i snagom liturgije. Stoga, sabor naglašava potrebu liturgijskog odgoja klera i upotrebu svih raspoloživih sredstava da svećenici, koji su već u pastvi, "sve potpunije shvaćaju ono što čine u svetim obredima, da žive liturgijskim životom i da ga prenesu na povjerene vjernike" (SC 18 i 14).

Budući svećenici već u sjemeništima, a posebno na teološkim učilištima, trebaju stjecati što cjelovitiju i ispravnu liturgijsku izobrazbu i formaciju duhovnog života. Sabor određuje "neka se u sjemeništima i redovničkim zavodima predmet svete liturgije ubroji među potrebne i važnije predmete, a na teološkim fakultetima među glavne" (SC 16). Dosljedno tome ispravna je i odredba Sabora: "Učitelji koji će u sjemeništima, u redovničkim zavodima i na teološkim fakultetima poučavati predmet svete liturgije treba da se za tu zadaću dolično pripreme na institutima koji su za to posebnom brigom uređeni" (SC 15).

"Liturgijski čini nisu privatni čini, oni su slavlje Crkve koja je 'otajstvo jedinstva'... Stoga ti čini pripadaju čitavom Tijelu Crkve..., ali pojedine njegove udove dosežu na različit način, prema raznolikosti staleža, službi i djelatnog učešća" (SC 26). Zato u njima "neka svatko, bio služitelj ili vjernik, vrši svoju službu i čini samo ono i sve ono što na nj spada prema naravi obreda i prema liturgijskim propisima" (SC 28).

Iz dosad navedenog jasno proizlazi da je bila živa želja Sabora, da se svi sudionici liturgijskih slavlja: i puk, i ministranti, i čitači, i tumači, i pjevači, i kler zadoje pravim liturgijskim duhom i pouče u obredima da bi ih mogli razumjeti i u njima djelatno, svjesno i plodonosno sudjelovati, a kao rezultat toga doći će do opće obnove liturgije (SC 21, 29 i 30).

U pokoncilskoj obnovi na općem planu Crkve mnogo je učinjeno u ostvarivanju ovih želja Sabora: izdane su obnovljene liturgijske knjige, objavljeni mnogi komentari i rasprave o provođenju saborskih smjernica u liturgijskoj obnovi. Veliki narodi dobili su razne liturgijske knjige i uvode u cjelovitu liturgiju. I u raznim časopisima Crkve među Hrvatima objavljeno je više članaka, rasprava, uputa i poticaja za ispravnu liturgijsku obnovu. Ali "na hrvatskom - poslije *Liturgike*, D. Kniewalda (1937) - nismo imali sustavnoga djela o tom bitnom pitanju duhovnoga života Crkve i opće-kršćanske duhovne kulture... Ovo djelo poznatog njemačkog liturgičara, stoga, dolazi na tlo koje ga već odavno očekuje" (Iz predgovora hrvatskom izdanju *Uvod u katoličku liturgiju*, str. 6).

Upravo stoga pojavljivanje knjige na hrvatskom jeziku: *Uvod u katoličku liturgiju*, poznatog suvremenog njemačkog liturgičara Adolfa Adama, veoma je velik doprinos ispravnom shvaćanju liturgije i provođenju njezine obnove na ovim našim prostorima. Ova vrijedna knjiga zaslužuje našu posebnu pažnju i bila bi velika šteta kada bi mnogima ostala nepoznata. Nažalost, nakon početka pokoncilskog zamaha u provođenju liturgijske obnove, izgleda da se u tome zastalo, kao da smo se svi umorili. S pravom primjećuje A. Adam u uvodu svoje knjige: "Tko pozna i voli liturgiju kao 'vrhunac kojemu teži djelatnost Crkve, i ujedno izvor iz kojega proističe sva njezina snaga' (SC 10), taj mora istinski žaliti što u najširih slojeva kao da se za nju

gubi zanimanje i pravo poštovanje. Povod je tome, zacijelo, opadanje kršćansko-crkvene vjerske svijesti i snage, jer jedino vjera može otvoriti i izoštriti oči duha za vrednote i dostojanstvo kršćanskog bogoslužja. Stara poslovice: 'Što se ne pozna, to se i ne voli' obistinjuje se i na području liturgije" (str. 5).

Da bismo zavoljeli liturgiju i da bismo mogli u njoj plodonosno i aktivno sudjelovati, potrebno ju je poznavati. Svima nam je potreban neprestani rast u tome znanju i sve dublje upoznavanje duha liturgije. Vjerujemo da će ova knjiga veoma mnogo doprinijeti sveobuhvatnom upoznavanju liturgije, te plodnijem i aktivnijem sudjelovanju u bogoslužnim činima. *Uvod u katoličku liturgiju* sveobuhvatno je djelo, s posebnim povijesno-liturgijskim i teološko-pastoralnim naglascima, s odličnom biblijskom i antropološkom podlogom", a unesene su "barem osnovne naznake specifično našega liturgijskog sadržaja" (str.6).

Ovdje se ne možemo upuštati u širi prikaz onoga što nam ova zaista vrijedna knjiga donosi. Zadovoljit ćemo se samo sumarnim prikazom njezina sadržaja, pa ćemo se moći uvjeriti da je ona zaista "sveobuhvatno djelo" koje nas uvodi u sva pitanja i probleme liturgije i liturgijske znanosti.

Knjiga je podijeljena na dva glavna dijela: Opću liturgiku i posebnu liturgiku. Prvi dio - opća liturgika - obuhvaća sedam poglavlja. U prvom poglavlju autor obrađuje *narav i značenje liturgije* (str. 11-19). Najprije tumači značenje i povijesni razvoj riječi *liturgija*. *Narav liturgije* tumači u svjetlu izjava Drugog vatikanskog sabora, pa kao definiciju predlaže ovu rečenicu: "Liturgija je djelatno zajedništvo Isusa Krista, Velikog svećenika, i njegove Crkve za posvećenje čovjeka i proslavljanje Oca nebeskoga", ona je "dijalog između Boga i ljudi" (str. 13-14). Govori i o raznim pokušajima definiranja liturgije. *Opseg i područje* liturgije obuhvaća sakramente, časoslov, sakramentalne i razne bogoslužne sastanke. *Nosioci (subjekti) liturgije* su po trostepenom sakramentu reda postavljeni služitelji, a njima pomažu "ministranti, čitači, tumači i oni koji pripadaju zboru pjevača" (SC 29), pomagači za dijeljenje pričesti, orguljaši, zvonari, sakristani, a i svi vjernici su sudionici bogoslužja snagom krštenja.

U drugom poglavlju pisac prikazuje *povijest liturgije* (str. 20-59) počevši od početaka, kako je to zapisano u novozavjetnim spisima, zatim u spomenicima II. i III. stoljeća. Potom prikazuje plodni razvoj od IV. do VI. stoljeća i stvaranje liturgijskih obitelji Istoka i Zapada. Nastavlja s prikazom zapadnih liturgija u srednjem vijeku, liturgije od Tridentinskog do Drugog vatikanskog sabora i konačno Drugog vatikanskog sabora i posaborskog razvoja do naših dana.

Treće poglavlje posvećeno je *liturgici ili liturgijskoj znanosti* (str. 60-67). U njemu se ukratko govori o povijesnom razvoju liturgijskih znanosti, o njezinim današnjim zadaćama i problemima, o

izvorima i pomagalicama liturgijske znanosti i konačno nabroja glavne liturgijske časopise na hrvatskom i na stranim jezicima.

Četvrto poglavlje autor je naslovio: *Bogoslužni sastanak kao proces komunikacije* (str. 68-92), gdje govori o osnovnim uvidima u bogoslužni sastanak, te pitanje o problemu liturgijskog jezika i prijevodu bogoslužnih knjiga na narodne jezike. Dosta prostora posvećuje govoru i značenju liturgijskih znakova i simbola, te smislu liturgijskog znaka i boja. Odgovara i na pitanje: koliko je današnji čovjek sposoban shvatiti liturgijske znakove i simbole, te po njima stupiti u kontakt s Bogom i zajednicom.

U petom poglavlju kratko govori o *glazbi u bogoslužju* (str. 93-102) i donosi povijesni pregled i stanje nakon II. Vatikanskog sabora.

Šesto poglavlje donosi najbitnije o *liturgiji i pučkoj pobožnosti* (str. 103-105), a u sedmo poglavlje opisuje nastojanja Katoličke crkve i njezine upute o pitanju *liturgije i ekumenizma* (str. 106-109).

Slijedi drugi dio - posebna liturgika - od osmog do dvadeset-drugog poglavlja. U osmom poglavlju autor prikazuje bit i značenje sakramenata (str. 113-123), a zatim u slijedećim poglavljima govori o pojedinim sakramentima: o *krstu* (str. 124-140), o *potvrđi* (str. 141-146), o *euharistijskom slavlju* (str. 147-185), o *sakramentu pomirenja* (str. 186-196), o *bolesničkom pomazanju* (str. 197-208), o *sakramentu reda* (str. 209-229), o *bogoslužju ženidbe* (str. 230-241). Kod svih sakramenata donosi teologiju i značenje pojedinih sakramenata, povijesni razvoj, pastoralne smjernice, sam tijek obreda i sve posaborske mogućnosti i prilagodbe. Veoma korisno i poučno za svećenike i vjernike, te bolje upoznavanje sakramenata i plodonosnije sudjelovanje u njima.

U slijedećim poglavljima govori o *posebnim slavljima redovničkih zajednica* (str. 242-247), o *bogoslužju umirućih i sprovodu* (str. 248-254), o *sakramentalima - blagoslovinama* (str. 255-260), te opširnije o *slavlju molitve časova* (str. 261-275), gdje prikazuje podrijetlo i povijesni razvoj časova, shvaćanje liturgije časova i posaborsku obnovu.

Dosta opširno dvadeseto poglavlje posvećeno je *liturgijskom vremenu - liturgijskoj godini* (str. 276-323). Autor tumači značenje i ustrojstvo liturgijske godine, nedjelju kao praslavlje vazmenog otajstva, liturgijsko obilježje danâ u tjednu, Uskrs i njegov blagdanski krug, Božić i njegovo vrijeme, vrijeme kroz godinu i sanktoral crkvene godine - štovanje svetaca.

U dvadesetprvom poglavlju govori o *liturgijskom prostoru - crkvenom graditeljstvu* (str. 324-347). Ovdje iznosi teologiju kršćanskog crkvenog prostora, donosi povijesni pregled te smjernice i načela crkvenog graditeljstva, sve ono što je potrebno za opremu crkava za

bogoslužje i konačno sve o posveti crkve i oltara. I ovo poglavlje je veoma korisno svakom svećeniku i graditeljima, projektantima crkava.

Konačno u posljednjem dvadestdrugom poglavlju govori o *liturgiji budućnosti* (str. 348-354). Liturgije će biti dok bude ljudi na zemlji, jer Krist je obećao prisutnost među svojim vjernicima "do svršetka svijeta" (Mt 28,20), a obećao im je i snagu duha "zauvijek" (Iv 14, 16). Ali liturgiji su potrebne i promjene jer se ona "sastoji od nepromjenjivog dijela..., i od promjenjivih dijelova" (SC 21). Sva posaborska obnova išla je za tim da se po obnovi liturgije ostvari obnova Crkve. Mnogo je na polju obnove ostvareno. "Sigurno je također da liturgija nakon Drugog vatikanskog sabora još nije dosegla kraja sposobnosti svog poboljšanja... I za liturgiju vrijedi ono što se kaže o čitavoj Crkvi, koja ostaje *semper reformanda*, tj. treba da se trajno obnavlja" (str. 350). Zato autor ukratko naznačuje vidike buduće liturgije, gdje govori o problemu slobode i propisa u bogoslužju, o rasterećenju i kraćenju tekstova i obreda i o potrebi povećanja meditativne šutnje.

Na kraju knjige donesene su *kratice* (str. 355-358) za važnija djela koja se spominju u knjizi, zatim i kratki naslovi često citiranih djela (str. 359-360) i, što je posebno važno, opširna *bibliografija* (str. 361-397) i to za svako poglavlje zasebno. I na koncu, veoma je značajan popis imena i analitičkih pojmova (str. 398-411).

Nakon uvida u sadržaj ove knjige jasno nam je da je ona zaista vrijedno teološko-liturgijsko obogaćenje za Crkvu među Hrvatima. Trebao bi je imati i često čitati svatko tko želi upoznati bogatstvo i ljepotu katoličke liturgije i tko želi u njoj aktivno sudjelovati. Zato je zaista toplo preporučujemo: studentima teoloških fakulteta, teološko katehetskih instituta, svećenicima, redovnicima i redovnicama, sjemeništarcima, vjeroučiteljima i svima koji su angažirani u liturgijsko-pastoralnom djelovanju Crkve, ali isto tako i svim praktičnim vjernicima. Bit će i vrijedno pomagalo mnogim stručnjacima liturgije i graničnih pitanja, npr. arheolozima, povjesničarima umjetnosti, književnosti, glazbe, pa povjesničarima religija, semiolozima, graditeljima i projektantima crkava i drugima (usp. str. 6).

Zahvalni smo izdavaču i prevodiocima, što su našu Crkvu obogatili ovako vrijednim djelom. Da su neka poglavlja ponešto više obogaćena liturgijskim osobitostima i baštinom ovih naših prostora, djelo bi bilo za nas još vrijednije. To priznaje izdavač uz obećanje: "Ta pitanja ostaju za neko naše izvorno djelo uvoda u liturgiju" (str. 6). I naša je želja da ovo bude samo početak i prvijenac drugih vrijednih teološko-liturgijskih djela.

Marin Škarica